

Василь ПРИЩЕПА

КОМПРЕСІЯ В СИСТЕМІ НІМЕЦЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ТРОПІВ

Феномен лінгвістичної економії здавна вивчається лінгвістами, але інтерес до нього не зменшується і в наш час. Причому під цим терміном розуміють досить неоднорідні явища й пов'язують його з так званою "природністю" мови (*Natürlichkeit der Sprache*). Природність у розумінні О.Вернера – це звичний процес звукових змін, що усуває складність, полегшує артикуляцію [1: 34]. Спираючись на погляди А.Мартіне, який пояснював причини мовних змін у сфері фонології у співвідношенні зі своєю ж теорією лінгвістичної економії, ряд німецьких германістів спробували дослідити взаємозв'язок між природністю мови та економними засобами на морфологічному рівні [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10] і частково на синтаксичному [6, 5]. Р.Бебермайер порівнює мовну економію з аналогічними процесами у виробництві й називає її "мовною раціоналізацією" [5: 75]. Г.ван дер Ельст наголошує на співвідношенні формальних та змістовних ознак. На його думку, мовна економія є не що інше, як існуюча в мові тенденція виражати за допомогою обмежених формальних засобів велику кількість семантичних категорій [2: 324].

Термін "компресія" зустрічається у філологічній літературі досить рідко. У дослідженнях німецьких авторів це явище позначається словами *Komprimieren* або *Schrumpfung* [1: 37, 41]. Ці позначення, на наш погляд, невдалі та не зовсім точні. Перше є конвертованим утворенням і тому підкреслює процес явища, в той час як друге в якості віддієслівного іменника – його результат. Російські дослідники оперують переважно терміном "языковая экономия" [11: 57-59; 12: 215].

Під компресією, на наш погляд, слід розуміти ущільнення одиниць різних рівнів, злиття двох та більше частин конструкції в одну при збереженні значення цілого. Ми свідомо уникаємо в цьому визначенні часового аспекту економії, тому що безперечно економія простору не перебуває у прямій залежності від часового фактора компресії: (адресант) > *Viagra* = *Vigor* + *Niagara* < > (адресат) > *Viagra* (препарат із збуджуючим ефектом).

Мовна компресія має різні види свого вияву. Прикладом компресії можуть бути: фонетична редукція та стягнення слів завдяки апокопам та синкопам, різні типи аббревіації слів та словосполучень, складні слова,

синтаксичні сегменти, які репрезентують більші частини речення, поглинання декількох видів понять, що представлені різними словами, однією родовою назвою.

Своєрідний тип компресії особливої властивості закладений у номінації тропів та образів [6: 175]. До образності звертаються не лише з експресивною метою, але й чисто з прагматичних міркувань, тому, що це за певних умов є рішенням, котре забезпечує зрозумілість та точність. З точки зору мовної економії нас цікавлять перш за все компаративні тропи. Лінгвісти, на жаль, до цих пір не змогли дійти висновку, яким чином можна було б розмежувати споріднені тропи (порівняння, метафору, порівняльний та метафоричний епітети), що досить ускладнює їх класифікацію.

Структурну модель “класичного” порівняння зображають, як правило, у вигляді формули $N1 + m + 1 + N2$, де компоненти $N1$ (суб’єкт порівняння) та $N2$ (об’єкт порівняння) зіставляються на основі загальної ознаки (модуля, *tercium comparationis*) за допомогою сполучника. Між іншим наведена формула є “прокрустовим ложем” для порівнянь, що залишаються за межами традиційної класифікації. Це стосується перш за все порівнянь, у яких відсутні один або й два факультативні компоненти, – база порівняння та сполучник. У кожному порівнянні мають бути експліцитно виражені два імені: суб’єкт $N1$ та об’єкт $N2$, що і є категоріальною ознакою порівняння.

Отже, метафора та порівняння – тропи різноструктурні, хоча перша й базується на порівнянні. Порівняння завжди становить симетричну конструкцію, метафора є конструкцією асиметричною. Симетрія порівняння забезпечується наявністю у ньому двох експліцитно виражених імен, асиметрія метафори зумовлена відсутністю у ній одного з імен порівняльної формули. Елімінація некатегоріальних компонентів викликає утворення компресивів.

Er (der Hund) sah aus, als ob ein Kehrbesen, der den Stiel verloren hatte, von einem Uhrwerk getrieben, auf der Gasse dahin rutschte. Der Kehrbesenhund kümmerte sich nicht um Plaudereien der Frau. Der schwarze Handfegerhund lauschte. Dazu winselte und bellte der Besenhund.

(der Kehrbesenhund > der Handfegerhund > der Besenhund)

Наведений приклад свідчить про те, що розгорнуту порівняльну конструкцію можна перевести з найвищого (синтаксичного) рівня до більш нижчого, – у нашому випадку – до словотворчого.

Отже, до засобів вираження порівнянь ми можемо віднести такі мовні одиниці:

1) синтаксичні конструкції: *Der Regen geht als eine alte Frau* (W. Borchert); ... ein gelbes Stück *Schweizerkäse von einem Mond* (F. Dürrenmatt); *Sie ist eine richtige Straßensperre* (von der Grün); ... *Mezei Margit, eine weiße Blume der Angst* (A. Seghers);

2) конструкції з лексичним показником порівняння: ... zwei Flaschen aus Kork geschnitten *in der Form* von bemützten Zwergen (A.Seghers);

3) словотворчі засоби: bierflaschengrün (W.Borchert); Knollennase (W.Meinck); Madonnenfrisur (E.Strittmatter); Till-Eulenspiegelien (L.Feuchtwanger); ... *orgelt über uns der Wind* (W.Borchert).

Процес метафоризації компаративних відношень призводить до закріплення результатів цього явища у межах конкретної формальної структури. Семантична структура, логічна основа метафори та порівняння можуть співпадати, але ідентичність їх форм виключається.

Метафора – найефективніший засіб компресування компаративної семантики. Семантико-стилістична ефективність цього компаративного тропа перебуває у прямій залежності від ступеня гетерогенності порівнюваних імен. У процесі метафоризації – особливо на її останньому етапі – відбувається обмін ознаками (семами), котрі не співпадають і не ототожнюються.

Так, порівняння типу *Die Augen sind rund wie Kirschen* може бути редуковане мовцем аж до лексики *Kirschen*, яка вбирає в себе семантику синтаксичної конструкції, пригнічуючи в результаті “три сем” узуальні ознаки суб’єкта порівняння *Augen* та випісняючи їх за межі власного значення.

Отже, при конструюванні метафори компаративні відношення між іменами, що порівнюються, зберігаються до тих пір, доки існує прямий зв’язок між суб’єктом та об’єктом порівняння. Якщо одне з імен компаративної формули зникає, обривається або затьмарюється акціональний зв’язок між іменами, виникає метафора:

... *Paul* gleich einem *Kobold*; (A.Seghers); Er aß *Eirweißpillen* (Bohnen) (E.Strittmatter).

Порівняння та метафора перебувають у стані постійної взаємодії і можуть виражатися різними за об’ємом мовними одиницями. Метафору слід вважати найвищим ступенем семантичної компресії. Вона передається мовними одиницями різних рівнів:

– простим словом або атрибутивним словосполученням: *Der Mensch sendet eiserne Tauben* aus... (E.Strittmatter); ... und seine Stimme bekam jenen *schneidenden* Ton (B.Apitz);

– похідним словом: Er *schaufelte* drei Teller Bohnensuppe (E.Strittmatter);

– компонентом складного слова або композитом у цілому: *Lederwaden* (Langstiefel) (E.Strittmatter); ... mit einer scheußlichen *Zementglocke* war die Erde eingemauert (W.Steinberg);

– іменним реченням: *Gelb-süße Baumwurst* aus Übersee (Bananen) (E.Strittmatter);

1. Werner O. Sprachökonomie und Natürlichkeit im Bereich der Morphologie // ZPSK. Bd. 42. – 1989. – S. 34-47.
2. Van der Elst G. Zur Entwicklung des deutschen Kasussystems. Ein Beispiel für Sprachökonomie // Zeitschrift für germanistische Linguistik. Bd. 12. – 1984. – S. 313-331.
3. Harnisch R. Natürliche Morphologie und morphologische Ökonomie // ZPSK. Bd. 24. – 1988. – S. 426-437.
4. Meineke E. „Natürlichkeit“ und „Ökonomie“. Neue Auffassungen des Sprachwandels // Sprachwissenschaft. Nr. 3/4. – 1989. — S. 318 -356.
5. Bebermeyer R. Was ist – und zu welchem Zweck betreibt man Sprachökonomie? // Zeitschrift für germanistische Linguistik. Bd. 24. – 1996. — S. 75-79.
6. Burkhardt A. Zwischen Poesie und Ökonomie. Die Metonymie als semantisches Prinzip // Zeitschrift für germanistische Linguistik. Bd. 24. – 1996. — S. 175-195.
7. Schellenberg W. Materialverschleiß // Der Sprachdienst. Nr. 6. – 1996. — S. 190.
8. Wilder Ch., Gärtner H.-M. Zur Rolle von Ökonomieprinzipien in der generativen Linguistik // Zeitschrift für Sprachwissenschaft. Bd. 16. – 1997. — S. 227-265.
9. Walther H. Wörterer des Jahres 1988 // Der Sprachdienst. Nr. 1. – 1999. – S. 1-16.
10. Steinhauer A. Abkürzungen und Kürzwörter // Der Sprachdienst. Nr. 1. – 1999. – S. 41-42.
11. Девкин В.Д. Немецкая разговорная речь. Синтаксис и лексика. – М., 1979. – 254 с.
12. Троянская Е.С. Лингво-стилистическое исследование немецкой научной литературы. – М., 1982. – 310 с.
13. Арутюнова Н.Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика) // Лингвистика и поэтика. – М., 1979. – С. 147-173.
14. Прищепа В.Е. Структурно-семантические особенности немецких компаративных композитов и их перевод (На материале романа Э.Штригматтера "Чудодей") // Теория и практика перевода. Вып. 9. – К., 1983. – С. 79-84; Прищепа В.Е. Передача сравнений с помощью словообразования в современной немецкой и украинской прозе // Культура слова. Вип. 25. – К., 1983. – С. 59-62.